

Entorn de la correcció normativa

Antoni M. Badia i Margarit

Membre de la Secció Filològica

1. Preliminar

D'antuvi, haig d'avançar-me a justificar per què avui aparentment incorro en una flagrant contradicció. Sovint m'he exclamat contra una tendència que distingeix els catalanoparlants responsables, tant si són professionals de la llengua com si en són usuaris militants: el fet és que, tan bon punt se'ns en presenta l'avinentesa, cuitem a remoure qüestions de normativa. No diré pas que aquesta tendència —gairebé una obsessió— no sigui ben explicable. És un dels indicis més eloqüents que la nostra llengua encara no és allò que hauria d'ésser, tant per la seva història com per les seves estructura i funcionament, com, encara, per la seva sociolingüística. I que, tal com actuen els seus condicionaments, es troba ben lluny d'aconseguir aquella desitjada i necessària situació. En parlem massa, a parer meu, perquè així deixem al marge temes i problemes de la llengua també urgents i delicats, perquè connotem la didàctica de la llengua d'una manera que n'atenua l'eficàcia i perquè insistim en un *desideratum* que prou voldrien per a ells els parlants d'altres llengües que s'ho passen més malament. I ara resulta que, en invitar-me els organitzadors d'aquest curs a pronunciar-hi la dissertació inaugural, no se m'acut sinó de tornar a parlar-hi de català normatiu! Com s'entén això? Tampoc això no és difícil d'entendre: crec que tots els qui ens trobem reunits avui ací convindrem que, si en algun lloc és justificat, útil, i necessari i tot, de departir sobre el tema que jo mateix tantes vegades poso en qüestió, és al llinyar d'un curs de formació avançada per a correctors de textos. Entrem-hi, doncs, confiats i freturosos.

Una segona —i ja última— raó prèvia és que, en contra de la meua primera intenció, he hagut de renunciar, per raons personals, a desenvolupar en l'acte d'avui una

dissertació que, consistent des d'un angle científic i adequat a la circumstància, significués un cert progrés en la temàtica del curs o en les tasques més habituals dels qui us hi heu inscrit. Tampoc no hi sentireu un comentari retrospectiu de la feina feta (recurs fàcil però que ací seria superflu), ni una anàlisi dels mètodes i objectius que s'hi apliquen o s'hi podrien aplicar (tema conegut de tots els qui ja hi treballeu). Per tant, us demano que accepteu unes elucubracions (si no divagacions) sobre les tasques pròpies del curs i sobre les activitats professionals dels qui hi assistiu. Essent tots persones prou familiaritzades amb els punts que exposaré, només aspiro a ajudar-vos a pensar-hi novament, potser a fer-hi matisacions que afinin els procediments, potser a renovar actituds que, si no, fàcilment podrien esdevenir ja intocables.

Som en una època en la qual, pertot arreu, la disciplina en matèria de llengua (i així mateix en d'altres matèries) es troba en una situació de feblesa. A França, per exemple, fa cinquanta anys una falta d'ortografia en una escola era una mena de catàstrofe. En el país veí ja era un tòpic d'afirmar que els nens i nenes, en abandonar l'escola primària, sabien escriure correctament una carta i dir uns mots sobre el *grand siècle*. Avui també s'hi han estès mostres vàries d'indisciplina i els educadors sofreixen per tirar endavant llurs tasques.

Ara bé, si és cert que la meua exposició d'avui també podria centrar una sessió de treball en qualsevol país, no és menys cert que els continguts d'ambdues situacions haurien de diferir considerablement, per tal com allò que centraria el tema sobre el català no tindria aplicació a l'altra llengua comparada. Només ho apunto, car, si no, inevitablement em veuria endut a parlar de la singularitat de la llengua catalana, tot i que jo no en parlaria en el sentit d'ufanejar-nos-en (com se sol fer, quan afirmem que el català és un cas únic en la sociolingüística universal), sinó per lamentar-ho pregonament (perquè el que ens singularitza és el que ens perjudica). Em limitaré a contar una anècdota significativa, de la qual he estat protagonista manta vegada, quan, en reunions internacionals, algú s'adona de la meua presència. «Vostè és català?», em demanen, amb un deix de recança, com volent dir: «Quina sort!» (el meu interlocutor pensa que la nostra llengua sempre ofereix exemples adequats de qualsevol situació sociolingüística). En aquests casos, jo responc indefectiblement: «Què més voldríem nosaltres, que no fornir tan bones mostres emblemàtiques d'ús, i poder menar una vida més semblant a la de les altres llengües de cultura!». Però retornem al tema de la correcció.

Els nostres mals en el camp de la normativa no vénen de 1939 (fi de la Guerra Civil). Vénen de molt més lluny. En les principals llengües romàniques, l'esplèndida florida de la literatura medieval i renaixentista es veié coronada, en el decurs del se-

gle XVIII, científicista i acadèmic, amb les corresponents codificacions gramaticals i lexicogràfiques. No així en la llengua catalana, que, de començos del segle XVI ençà, vivia alienada, amb poca confiança en el seu verb multiseular, sense institucions que en duguessin el timó, sota la pressió d'una poderosa llengua forastera. Després d'algunes temptatives més o menys reeixides, en el darrer terç del segle XIX els nostres avantpassats s'esbatussaven per establir la gramàtica de la llengua, sobretot l'ortografia, tasca que en bona part requeia sobre persones poc preparades. L'incert neguit anà madurant i, vers el tombant de segle, quatre factors remarcables confluïren a fer-ne un moviment destinat a recobrar l'antic nivell cultural en mala hora perdut. Foren: 1) l'adquisició de la consciència de poble (historicosocial), 2) les primeres aspiracions autonomistes (polític), 3) el desig d'estendre els usos de la llengua (sociolingüístic) i 4) la necessitat de dotar-la d'una normativització (lingüísticogramatical). Remarquem que el tercer (la normalització) precedí el quart (la normativització), com ha estat habitual històricament en totes les llengües, les quals, només quan se n'anava generalitzant l'ús, feren palesa la necessitat de disposar d'una gramàtica i d'un diccionari. L'al·ludit moviment esclatà amb el Congrés de la Llengua (Barcelona, 1906), organitzat per Antoni M. Alcover, que es distingí per la dèria de normativitzar la llengua. Tanmateix, l'empresa restava sotmesa a les decisions d'una multitud d'assistents (uns tres mil congressistes, entre els quals amb prou feines si hi havia una desena de gramàtics solvents). Així el Congrés prengué acords i arribà a conclusions científicament aberrants, malgrat les raonables objeccions que hi oposà Pompeu Fabra. Sortosament aquestes conclusions no foren sancionades per cap organisme ni institució i romangueren com el crit d'una societat inquieta, que clamava el remei per als mals de la llengua. Amb això ja n'hi havia prou per assegurar l'adhesió popular a qui tindria solvència i autoritat moral per a fixar la desitjada normativa. Mentrestant era creat l'Institut d'Estudis Catalans (1907), que aviat fou dotat de la Secció Filològica (1911), al si de la qual confluïren Alcover i Fabra. Aquest, gràcies a les seves reconegudes qualitats de contemporitzador amable i eficaç, aconseguí que les *Normes ortogràfiques* (1913) fossin aprovades per unanimitat a l'Institut. Així es trobava la solució a un mal endèmic que havia mantingut tensa l'espera impacient de milers d'interessats durant mig segle ben llarg. La resta de l'anomenada «obra de Pompeu Fabra» fou duta a terme amb menys dificultats i amb el mateix seguiment afectiu i efectiu de la societat: la *Gramàtica catalana* (1918) i el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932) i, en l'endemig, les afortunades *Converses filològiques* (aparegudes a la premsa entre 1919 i 1928), que reblaven el clau i favorejaven les indispensables tasques de divulgació i ensenyament de la llengua.

Pel que fa a la normalització, podem dir que tot estava en marxa des del darrer terç del segle XIX: les campanyes per la reforma ortogràfica, cursos i conferències, edicions de llibres, l'adhesió d'institucions locals, la puixant onada política de signe catalanista i altres manifestacions afins, en són bona prova. Tot aquest moviment era fet un bon xic a la bona de Déu, sense estudis previs ni projectes estructurats: encara havia de transcórrer tot un altre segle abans que fossin estructurades les disciplines sociolingüístiques, prèvies les recerques corresponents i les propostes científiques subsegüents (com la planificació i altres). Allò que es feia quedava justificat per una mena d'intuïció col·lectiva, que fa palès que, quan un poble sap què vol, treu recursos d'on no n'hi ha. La història de la llengua catalana en el primer terç del segle XX n'és un exemple colpidor. I, com a coronament feliç, l'autonomia de Catalunya (1932-1939), amb la cooficialitat de les llengües catalana i castellana reconeguda a l'Estatut, la docència de la llengua estesa oficialment a tots els nivells de l'ensenyament públic, etc.

Aquest cicle fou brutalment interromput a la fi de la Guerra Civil (1939). La llengua i la cultura catalanes sofriren la més dura persecució de tota la història. No m'hi estendré. Els fets són prou coneguts perquè calgui parlar-ne ací, sobretot per tal com ara tractem d'un tema de normativa lingüística i aquesta, aïllada per la situació política que l'havia assetjada amb la repressió i incomunicada amb la societat, romania al marge de la gran crisi, sempre oberta al servei dels usuaris, però sempre pràcticament sense usuaris (la majoria dels quals ni en sabia l'existència). Li costà qui-sap-lo de recobrar les posicions que l'havien consolidada en els venturosos anys trenta. En efecte, després de la mort del dictador Franco (1975), i malgrat actuacions polítiques i administratives positives (com el decret de la Generalitat provisional de 1978 sobre bilingüisme en l'ensenyament primari, l'Estatut d'autonomia de 1979, la Direcció General de Política Lingüística de 1980 i moltes d'altres mesures que no cal reportar ací), la realitat és que la coneixença i la pràctica de la llengua no s'ha desenvolupat paral·lelament a la recuperació general (política, cultural, social, econòmica, etc.) del país. Avui mateix (a la fi del 2001), encara més de la meitat dels catalanoparlants no saben escriure en català, o hi tenen dubtes terribles, o només se'n surten amb uns resultats que clamen la presència d'un corrector, no ja d'estil, sinó de llengua, i no de llengua d'un curs superior, sinó d'un de ben elemental. Tots sabem per què. Les al·lusions al problema de la normativa ens duen a cloure aquesta introducció i a enfocar de dret el tema del present curs avançat de correctors.

2. Pla de l'exposició

La meua exposició se centrarà en quatre paràgrafs: d'antuvi, posarem unes qüestions de terminologia (núm. 3); segonament, comentaré les fonts de l'ortografia (núm. 4); en tercer lloc, faré unes consideracions sobre els anomenats *llibres d'estil* (núm. 5), i, per fi, subratllaré la responsabilitat del corrector, tot aplicant-la a un subtil exemple de la seva feina (núm. 6).

3. Qüestions de terminologia

Una cosa que ens crida molt l'atenció és l'embolic terminològic que constitueixen els mots subjacents als temes d'un curs sobre correcció idiomàtica. Atenció: aquests mots (o llurs equivalents) es retroben en les altres llengües romàniques, per més que l'ús els hagi anat adequant a situacions concretes, no sempre coincidents d'una llengua a l'altra.

En canvi, en català tots aquests mots han estat emprats i s'empren d'una manera confusa i indistinta, barrejant significats, usos, nivells i situacions. N'escullo nou de molt corrents. Tots els fem servir (potser, com dic, no sempre amb els mateixos significats). Per això podem parlar d'un embolic terminològic.

Heus-los ací, posats en ordre alfabètic: *correcció/corregir, estil, llengua comuna, llengua estàndard, llengua literària, norma/normes, precepte/preceptiu, prescriure/prescripció, regla/regles*. Com veiem, no són en nombre excessiu. I encara n'exclourem més d'un: 1) de moment, prescindiré de l'*estil*, perquè, malgrat la meua primera intenció d'ocupar-me'n, ara no em referiré a res d'estilística (i només comentaré els «llibres d'estil», que més tost versen sobre continguts gramaticals i lexicogràfics); 2) així mateix proposo de deixar al marge els tres conceptes de *llengua comuna, llengua estàndard* i *llengua literària*, per raó que en realitat designen modalitats de la llengua i en rigor ja no són termes de la normativa. Ens quedem, doncs, amb els cinc termes següents: *correcció/corregir, norma/normes, precepte/preceptiu, prescriure/prescripció* i *regla/regles*. Tots aquests mots mereixen la consideració de nobles pel significat i per l'antiguitat (documentats que són a l'època medieval o atesa llur qualitat de «mots savis»). Us faig francs d'haver-ne d'assumir ací unes dades que ja trobareu al *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) d'Alcover i Moll i al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat) de Joan Coromines. I bé, per justificar per què parlo de *barreja* terminològica, citaré, en això que segueix, unes quantes definicions dels cinc termes que hem pres en consideració, les quals figuren als dos

reculls lexicogràfics esmentats i al *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC) de l'Institut d'Estudis Catalans. Veurem com s'hi fan servir els termes esmentats, aparentment d'una manera capriciosa o poc justificada (i ho subratllo posant-los *en cursiva*).

1) *Correcció*. 'Acte i efecte de *corregir*'; 'acte de *corregir* o retornar a la *regla* allò que n'estava separat'; 'acció de *corregir* un escrit o un imprès, substituint-ne les lletres, els mots, etc., en què hi ha errors materials o que per altres raons es vulguin canviar, per unes altres lletres, uns altres mots, etc.'. *Corregir*. 'Emmenar a la *regla* (allò que se'n separa)'; 'posar una cosa així com pertoca, llevant-ne els defectes; posar conforme a la *regla* allò que n'està desviat'; 'esmenar, subsanar (un error, un vici, etc.)'.

2) *Norma, normes*. 'Model o *regla* a seguir per a fer una cosa'; en gramàtica *normativa*, '*precepte* referit al bon ús fonètic, morfològic, sintàctic, etc., d'una llengua'

3) *Precepte*. 'Instrucció, ordre que es dóna com a *regla* d'acció' o de conducta, especialment moral', 'fórmula que ensenya el que cal fer'. *Preceptiu*. 'Relatiu o pertanyent a un *precepte*'; 'que conté o dóna *preceptes*'; 'conjunt de *preceptes*'.

4) *Prescriure*. 'Manar, ordenar en virtut d'autoritat'. *Prescripció*. 'Acció i efecte de *prescriure*'.

5) *Regla, regles*. 'Allò que ha de dirigir la conducta dels homes, en l'estudi d'una ciència, en la pràctica d'un art, en l'execució d'alguna cosa'; '*precepte*, principi orientador de l'acció'; en gramàtica, 'cadascun dels principis que *regeixen* el bon ús dels mots'; 'formulació d'un procediment fonètic, morfològic, sintàctic, ortogràfic i de formació de mots d'una llengua: per exemple: «*regles* per a la formació dels plurals».

Sembla que les definicions transcrites confirmen la manca de justesa i de rigor que he insinuat. Amb tot, també cal reconèixer que els autors de diccionaris sovint es veuen obligats a repetir mots o a recórrer a mots afins per fer-se entendre. Amb el fi de reconduir les dades presentades cap al tema de la present exposició, ara voldria completar la informació relativa a *correcció*, *normes* i *regles* amb uns breus comentaris històrics i lingüístics.

1) *Correcció*. Aquest mot és antic en la llengua catalana: ja l'empren Ramon Llull i altres escriptors medievals. Aleshores se'ns planteja una qüestió: aplicant la definició que n'hem donat, la *correcció* voldrà dir 'cenyir-se a allò que està establert en matèria de llengua'. Però, com podia cenyir-s'hi, si hom encara no havia establert res sobre la llengua? En general, les llengües romàniques més esteses (pensem, per exemple, en el castellà, el francès i l'italià) conegueren unes èpoques d'esplendor en la literatura, que, a grans trets, van del segle xv al segle xvii, i no fou fins al segle xviii que, a l'empara del científicisme i de l'academicisme regnants, es dotaren de diccionaris i de gramàtiques. I bé, només l'existència d'obres d'aquesta mena pogué sugge-

rir el concepte modern de *correcció idiomàtica* («era correcte allò que hi era reconegut i ho era d'acord amb la manera d'ésser-hi reconegut»). Per tant, abans del segle XVIII, l'ús de *correcció* tal com l'entenem avui hauria estat simplement un abús de llenguatge. Què devien voler dir, doncs, Ramon Llull i els altres escriptors antics, quan feien servir el mot *correcció* en llurs obres? Ho he dit més d'una vegada: en la llengua clàssica, els mots *correcció* i *correcte* tenien els significats de 'coherència' i 'coherent', respectivament. Dins les inevitables variacions de la llengua medieval (en grafies, formes gramaticals, temps verbals, accepcions dels mots, etc.), la prosa lul·liana es distingia per la seva coherència. A propòsit: no em sé estar de recordar que el català fou precoç a establir la modalitat que avui anomenem *estàndard* de la llengua, gràcies a Ramon Llull. I un *estàndard* de quin nivell! La riquesa, la profusió i la difusió de la seva prosa feren conèixer i propagaren pertot arreu un model de llengua que en refermà la solidesa i la rectitud. I quan aquest model s'afeblia, la Cancelleria Reial en prengué vigorosament el relleu, fins al punt que Pere el Cerimoniós hi creà el càrrec de protonotari, que tenia cura de la qualitat (o *correcció*) idiomàtica de tots els documents que en sortien. Com en tants d'altres aspectes de la nostra cultura, la fi del segle XV també significà l'acabament d'un període admirable de la història del català, que a partir de 1500 perdria el to, la unitat i el prestigi. Aquella modalitat *estàndard* desaparegué, i tots sabem avui com ens costa, a la Secció Filològica, de refer-la.

2) *Normes*. Si la *correcció* ens ha evocat una situació del passat de la llengua, el terme *norma* suscita una qüestió important plantejada en la lingüística del segle XX. És sabut que Ferdinand de Saussure basà la seva teoria sobre el llenguatge en la dicotomia *langue/parole* (1916), que en català hem anostrat en la formulació *llengua/parla*. Així, només coneixem l'abstracció *llengua* a través de la *parla*, que n'és l'element aprehensible. No és menys sabut que la proposta del lingüista ginebrí fou fèrtil en interpretacions i en aplicacions de tota mena i que hi recolzen els fonaments de l'estructuralisme europeu. I bé, la *norma* és un nou element en la consideració del llenguatge que introduïren Louis Trolle Hjelmslev i Eugenio Coseriu en la clàssica dicotomia saussureana, com ho plantejà aquest darrer, en un treball que duia l'enunciat: «Sistema / norma / parla» (1952). Dit per a orientació: la *norma* correspondria a la consciència de la *llengua* que sol tenir la gent corrent (a la qual no és fàcil de fer arribar certes abstraccions) i aviat ens acostaria a la *coherència* que atribuïem a la prosa lul·liana. Altrament dit: la *norma* és allò de la *llengua* que és sentit com a comú per tots els qui la *parlen*. No sorprèn, doncs, que els mots *norma* o *normes* hagin pogut ésser emprats en les definicions de la *normativa* (cfr. núm. 4).

3) *Regles*. L'ús dels mots *regla* o *regles*, aplicats a la gramàtica o a la preceptiva literària, té una antiguitat remarcable. N'hi ha prou de recordar que corresponen a tí-

tols dels tractats de la poesia trobadoresca, com les *Regles* i *Razós de trobar*, de Ramon Vidal de Besalú i les *Regles de trobar* de Jofre de Foixà (ambdós del segle XIII). Ara bé, fou a la fi del segle XV i sobretot durant la primera meitat del segle XVI que la paraula *regles* es posà de moda i figurà als títols d'importants treballs de preceptiva gramatical i ortogràfica. En subratllo els següents: *Regule lingue florentine* o *Regole della lingua fiorentina* de Leon Battista Alberti (ca. 1442); *Regles de esquivar vocables* de Pere Miquel Carbonell (1492); *Regole grammaticali della volgar lingua* de Francesco Fortunio (1516); *Reglas de orthographia en la lengua castellana* de Antonio de Nebrija (1517); *Regole grammaticali* de Giacomo Gabriele (1545), i *Regole della lingua fiorentina* de Pierfrancesco Giambullari (1552).

4. Les fonts de l'ortografia

Tothom estarà d'acord que, si el concepte de *norma* sorgeix de la idea que té la gent sobre la *llengua comuna*, la formulació més coherent, més justificada i més defensible de la gramàtica (i, amb ella, de l'ortografia) d'una llengua seria la que convertís en *normativa* la seva descripció o la seva estructura (cfr. núm. 3, punt 2). Així es manifestaren a mitjan segle XX figures rellevants de l'estructuralisme aleshores en voga. No seria difícil d'adduir proves d'aquesta asserció (si més no pel que fa a certes reformes gramaticals i ortogràfiques de llengües que ja posseïen una *normativa* establerta segles abans, com el castellà, el francès i l'italià; però això també ens allunyaria del nostre tema, i hi renuncio). Aquesta actitud també hauria pogut esperar-se de Pompeu Fabra, qui, a l'hora de posar-se a *normativitzar* la catalana *ex novo*, s'enfrontava a una llengua adulterada per una notable ingerència castellanitzant i tenia les mans lliures per a actuar. El cas és que no ho féu, almenys sense cedir a altres punts de vista, malgrat la seva coexistència i la seva relació amb lingüistes forans que l'hi haurien encoratjat.

Com és sabut, Fabra assentà l'obra de reforma de la llengua catalana sobre tres bases indiscutibles (que quasi sempre sabé conjugar sàviament en casos de contradicció entre llurs aportacions): 1) l'etimologia, 2) la tradició més genuïna (aquesta, després de netejada de la tradició més patent, ço és, la castellanitzant) i 3) l'estat actual de la llengua (a tot el domini lingüístic). Hom hi remarca tot seguit el pes que hi té l'etimologia: diríeu que el mestre pensava que certes concessions a l'etimologia havien de fer-la més *correcta*, més acceptable, més convincent. S'entén: més acceptable per a persones cultes, més convincent per a lingüistes. En realitat, pel que fa a la gent interessada en el recobriment de la llengua, la feien més inassequible, més difícil. El vessant etimològic de la nova ortografia ha fet córrer l'espècie que per a escriure bé el

català cal saber llatí, que encara avui es diu i es repeteix. És un judici prou conegut (i més exagerat que conegut), que ara recullo en els exemples potser més emblemàtics: *joventut* i *quietud*: malgrat que tots dos mots acaben en el mateix so (de -t final), *joventut* s'escriu amb -t, i *quietud*, amb -d (cfr. els mots llatins *iuventute[m]* i *quietudo*, que en donen la clau). El criteri s'aplica a diversos casos, que forneixen justament excepcions a tantes d'altres regles de l'ortografia. I d'ací la sabuda dificultat.

Convé situar les decisions de Fabra en el context polític i cultural de l'època en què ell elaborà les *Normes ortogràfiques* (1913). Aquells intel·lectuals doblats de gestors de l'Administració pública vivien dins l'eufòria noucentista de construir un país ideal. Calia fer totes les coses al millor possible. Així crearen la remarcable Escola Industrial als terrenys de l'antiga fàbrica de can Batlló, així sorgí l'impuls donat als telèfons del Principat per la Mancomunitat de Catalunya (1915), o es llançaren a una modèlica campanya d'excavacions arqueològiques, mitjançant el Servei d'Excavacions Arqueològiques (1914, bé que l'Institut d'Estudis Catalans ja hi treballava de 1907 ençà) o es produí la descoberta dels frescos romànics a les esglésies del Pirineu que, traslladats a Barcelona, un dia havien de constituir un museu únic. Així també volgueren guarir la llengua, greument malalta durant segles, i la referen com endevinant l'*altra* ruta que ella hauria seguit sense la crisi de cap a 1500, que planà damunt la cultura pròpia durant més de tres-cents anys. D'ací l'atenció que Pompeu Fabra posà sempre a la llengua de la Cancelleria Reial fins a la fi del segle xv. La reforma funcionà bé mentre la llengua no fou un afer de la gran massa de catalanoparlants, però no seria fàcil de pair en una societat que en volgués universalitzar l'aprenentatge i l'ús habitual. Avui costa d'entendre l'enorme mutació que ha sofert la cultura de casa nostra en poc menys de tres quarts de segle (una mica com pertot arreu, però ací amb un impacte singular sobre la llengua, per raons prou conegudes). Només recordaré que l'any 1930 hi havia a Barcelona un sol institut de segon ensenyament, encabit dins l'edifici de la Universitat, mentre que en els nostres dies aquestes institucions s'hi compten per llargues dotzenes. La massificació de la cultura ha posat a les mans de tothom una llengua endegada sense comptar que un dia atenyeria la totalitat de la població, que aquesta seria partida en dues meitats de llengües diferents, que la puixant normalització del català xocaria violentament amb els poderosos recursos de què el castellà es troba dotat. Tots hem sentit pel carrer converses d'adolescents catalanoparlants que reconeixen que en llurs estudis els va millor el castellà que el català, i s'ho diuen en català! No cal continuar. Desitgem ferventment que la normalització, prou ben enfocada, tiri endavant amb l'eficàcia que li és indispensable d'aconseguir...

5. Consideracions sobre els llibres o manuals d'estil

Dediquem uns moments als anomenats «llibres d'estil». Fa poc més d'un quart de segle aquesta mena de llibres era, si més no, una espècie pràcticament ignorada. Semblava que, per tirar endavant la redacció i la publicació d'un text, n'hi havia prou amb la gramàtica i el diccionari. En un moment donat, començaren de donar-ne fe de vida diverses entitats (com són institucions, empreses de radiodifusió i de televisió, editorials, empreses de publicacions periòdiques i semblants). L'objectiu s'hi manifestava clar i net: suplir aquella part que, d'una banda, havia quedat una mica al marge en l'obra de Pompeu Fabra i en la normativització del català que la subseguí, a càrrec de l'Institut d'Estudis Catalans, i, de l'altra, posar-se al servei d'un camp, fins a un cert punt nou, en els usos públics de la llengua (que es manifesten en els mitjans de comunicació de massa i que s'anaven revelant de summa importància). Hi prenia un relleu especial allò que el mateix Institut anomenà «l'oralitat» (una modalitat que sembla haver estat presa en consideració de bona hora per la BBC britànica, i que després s'ha anat incorporant arreu). Remarquem que l'Institut hi féu aviat acte de presència, amb la seva *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana* (que apareix en fascicles, dels quals n'hi ha dos que ja han vist la llum i que han estat força ben acollits en els cercles interessats).

En això que segueix exposo la meva opinió personal sobre els llibres d'estil, la qual, com sol ocórrer en totes les empreses humanes, es parteix en uns aspectes positius i uns aspectes negatius.

A. Aspectes positius

1) *La utilitat*. Els llibres d'estil són particularment útils. Qui s'hi acosta, atret pel títol o per la reputació de què frueixen, se'ls fa seus tot seguit i en parla satisfet perquè li donen seguretat. Els troba didàctics, orientadors. Molt important és, així mateix, que inspiren confiança a l'usuari principiant, el qual, en el cas del català, sempre fa camí carregat amb un gran paquet de dubtes. De més a més, els llibres d'estil simplifiquen granment l'aprenentatge de la llengua i, en conseqüència, es converteixen en un poderós aliat dels qui van a la cerca d'accelerar el ritme de la normalització, que tant necessita sempre d'estendre's en nous terrenys d'actuació.

2) *Reforç de l'estandardització*. Els llibres d'estil esdevenen immediatament un gran puntal de l'estandardització de la llengua. Recordem allò que dèiem als núm. 3

(«Qüestions de terminologia») i 4 («Les fonts de l'ortografia»): des d'un punt de vista estructuralista, la cosa més natural seria que la *descripció* es convertís *ipso facto* en la *norma* (ço és, en la base de la *normativa*). Els llibres d'estil de fet estableixen el camí del mig (no lluny de la concepció lingüística de Coseriu), i no costaria gaire de mostrar que aquest és l'únic camí possible. Els humanistes del Renaixement sostenien que només pot haver-hi «una llengua bona»: en el nostre cas, si la llengua fos fragmentada (posem per cas, en catalana, valenciana i balear), únicament *una* d'elles podria ésser «la bona» (per 'la més bona'), és a dir: única.

3) *Solució ideal per a la fórmula «Català, segona llengua»*. Els llibres d'estil han ofert als responsables de la normalització el millor mitjà possible per a escometre amb eficàcia l'ensenyament de la llengua a gent (joves i adults) que tenen el català com a segona llengua, tant si són castellanoparlants d'origen com si, catalanoparlants, només han estat ensenyats en castellà. Les aparences enganyen i, en contra d'allò que podríem creure (pel que llegim i ens diuen), el cens de totes aquestes persones és elevadíssim, de manera que, una vegada més, els llibres d'estil tenen una magnífica funció de suplència en la ingent tasca de la normalització. No em fa res d'incloure en aquest cens els professionals de la comunicació, els quals, si ja en bona part dominen un coneixement suficient de la llengua, també és cert que es veuen obligats a treballar amb les presses de l'ofici i sovint han de posar en català despatxos i informacions que les agències els trameten en castellà o en anglès. En aquests casos, és obvi que els convé operar amb una llengua senzilla i sense problemes.

B. Aspectes negatius

1) *L'empobriment de la llengua*. Amb la preocupació de simplificar l'aprenentatge i l'ús de la llengua, els autors dels llibres d'estil contribueixen a empobrir la llengua. Aleshores, què queda dels sinònims (signe eloqüent de la riquesa de les llengües), relegats a una presència minsca (si no nul·la) en els textos concebuts dins una franja tan estreta del cabal lèxic de la llengua? Què queda de les locucions, frases fetes i dites proverbials (signe no menys eloqüent de la personalitat de les llengües), si resten a mercè de la memòria individual de qui escriu, sempre amb la temença que li diguin que el seu text no serà copsat pel lector? Els llibres d'estil són escrits sota la tendència a reconduir l'expressió lingüística a una sola mena de llengua, amb el fi d'aplanar dificultats a l'hora d'escriure i de llegir. Resulta que, així, fins a un cert punt es reproduceix una situació coneguda: la tasca dels meritoris correctors de l'escola de Fabra, a

qui molts feien el retret que despersonalitzaven els textos, en benefici d'una correcció massa dura i massa unificadora. Penso en la gent que s'exclamava: «els addictes incondicionals del mestre aconseguiran que tots acabem escrivint igual». Penso també en diversos articles de *Serra d'Or* de l'època heroica, que deixaven veure la intervenció sistemàtica d'un mateix corrector M'apresso a afirmar, en descàrrec dels correctors així criticats, que aquests no empobrien, sinó que, en generalitzar les maneres correctes, garantien l'ús de la llengua sense faltes, respectant-ne les varietats, mentre que els moderns llibres d'estil s'adrecen a simplificar la llengua, amputant-ne varietats que no poden ni han de desaparèixer.

En aquest punt, no puc estar-me de recordar els canvis d'impressions que vaig tenir, encara en els anys seixanta, amb Josep Llobera i Ramon, quan aquest redactava el seu llibre *El català bàsic* (que aparegué a Barcelona el 1968, Editorial Teide). Llobera havia enterrat un nombre interminable (i impressionant!) d'hores a aplicar a la llengua catalana el tipus de manuals intitolats *Basic English* o *Le français élémentaire*, etc. (i ho havia fet, per cert, de la manera més manual: escrivint i esborrant llargues llistes de mots que sentia pel carrer i comptant-ne ocurrencies i freqüències absolutes i relatives). Ell havia arribat a concloure'n que amb vuit-cents mots catalans es podia anar pel món (aquests constituïen el primer grau del «català bàsic»; el segon grau tenia tants d'altres mots, però ja d'una menor freqüència en l'ús habitual) i era del parer que el seu manual podia esdevenir una eina indispensable, decisiva i tot, per a l'ensenyament del català entre les onades d'immigrants que tant ens preocupaven en els anys seixanta. No em fa res de dir que la seva proposta em semblà justa i adequada. Però aviat em deixà glaçat, quan em mostrà la versió d'una conferència de Pompeu Fabra *traduïda* al «català bàsic» per ell mateix! Allò ja no es podia consentir. Quedàrem que, entre ell i els editors del manual, hom prendria mesures perquè la difusió d'aquest llibre (i d'altres de semblants que sorgissin amb la mateixa finalitat) restés circumscrita a l'ensenyament de la llengua catalana en la disciplina que després hem anomenat «Català, 2a llengua».

2) *La limitació de la capacitat expressiva*. En íntima relació amb l'empobriment de la llengua (que acabem de veure al punt anterior), els llibres d'estil limiten la capacitat expressiva de qui escriu. La persona que es disposa a escriure un text té emmagatzemat un veritable *corpus* d'elements lingüístics (mots i els significats corresponents, mots variables i invariables, regles de la flexió nominal, funcionament de les conjugacions, construcció de les oracions gramaticals, etc.). Aquest *corpus* ha estat elaborat en el llarg aprenentatge que va de la infantesa fins a l'edat adulta. S'hi poden distingir moltes menes d'elements integradors: la família, l'entorn veïnal, l'escola primària, les amistats, la formació humana i professional, les lectures, les observacions dels

fets, la reflexió que tot aquest munt de factors suscita. En pocs mots, les persones, a l'hora d'expressar allò que duen dins i de comunicar-se amb altri, posseeixen un ric ventall de possibilitats, en continguts (lèxic, semàntica) i en formes (elements gramaticals), que es caracteritza per la varietat, la sinonímia, l'equivocitat, i totes elles són lliures de seleccionar-ne els elements amb què han de compondre l'expressió i la comunicació en un moment donat, segons la situació, el nivell, la intenció, l'humor, etc., i abocar-hi llur personalitat. Tot aquest patrimoni és sagrat, i el parlant o el locutor hi han de romandre fidels. Si, com s'ha dit, les llengües retraten els pobles que les parlen, no és menys cert que també retraten la singularitat de les persones que se'n serveixen. I aquesta singularitat difícilment podrà ésser conduïda per uns viaranys establerts o encaixada en uns motlles prefabricats.

3) *La reducció de l'extensió geogràfica dels mots.* La selecció de recursos expositius que suposen els llibres d'estil es fa en benefici del parlar de la comarca o de la zona que ha estat presa com a patró. No cal dir que, en la majoria dels llibres d'estil que coneixem, el pes decisiu l'hi té el parlar barceloní (amb una injusta menysvaloració d'altres capitals del domini lingüístic, font de nous problemes, ara d'entesa interna, que ací no podem abordar). Aquest criteri, que en principi ja és discutible en termes generals, adquireix una gravetat especial quan l'apliquem al català, tant perquè subratlla més del compte la ja excessiva macrocefàlia de Barcelona, com perquè sempre s'hi han avaluat a l'alça les característiques idiomàtiques locals. Si abans deia que els llibres d'estil són un gran puntal de l'estandardització, aquesta no deixa de tenir un defecte original (àdhuc potser inevitable, cosa que també ens suggeriria nous comentaris): el d'haver estat establerta, no damunt una situació lingüística (justificada científicament), sinó damunt consideracions sociolingüístiques (amb un evident suport polític). També ací escullo una sola mostra, significativa i emblemàtica: pel que fa al parlar de Barcelona, cal dir que l'adverbi genuí *enguany* hi és substituït popularment i correntment per la frase *aquest any* i hi resta relegat al parlar culte i elevat. Ara bé, *enguany* és habitual pertot arreu i a tots els nivells en el domini lingüístic català (no solament als dialectes restants de la llengua, sinó que en terres que hi són ben properes, com el Maresme, el Vallès i el Baix Llobregat, *enguany* és un terme ben corrent, des d'on fa la impressió que estigui assetjant el parlar barceloní, que n'ha prescindit). Aleshores, els llibres d'estil concebuts i redactats dins la modalitat barcelonina de la llengua fan cas omís de l'ús quasi universal de *enguany*, i l'ometen sistemàticament. Es produeix, doncs, una reducció lamentable i incongruent de l'àmbit geogràfic dels mots de la llengua.

6. La responsabilitat del corrector. Atenció als paranys de traducció

Si per a totes les llengües és pública i notòria la responsabilitat dels correctors, no m'hauré d'escarrassar gaire a ponderar com aquesta s'acreu considerablement en el cas de la llengua catalana. És una idea compartida per tots els qui som ací i seria superflu d'insistir-hi. A la mateixa França, malgrat el que en dèiem abans, i per raó del que hi afegíem, l'ús corrent (oral i escrit) de la llengua no està mai tan vinculat a la funció correctora com ocorre en la llengua catalana. Només en citaré un parell de situacions i acabaré amb l'examen d'un cas concret, que és senzill en el plantejament, però que pot ésser compromès en el desenllaç.

El corrector ha d'ésser hàbil a saber situar-se. Vegem-ho des de dos punts de vista: subjectiu l'un (tenint en compte l'autor del text que corregim), objectiu l'altre (prenent en consideració l'indret o l'entitat on el text és produït o patrocinat).

1) *Angle subjectiu*. Si s'ha d'ocupar d'un text ja escrit amb un coneixement força assolit de la llengua, el corrector podrà anar a fons en l'acompliment de la seva tasca i àdhuc llimar minúcies insignificants. En canvi, si té al davant un escrit menys ben resolt pel que fa a la llengua, penso que em faré entendre citant una dita popular que m'estalviarà comentaris ja innecessaris: «No es pot matar tot el que és gras». Si hi volia fer de bon grat tota la seva feina, arribant a esgotar les correccions que, segons ell, semblarien indispensables, l'autor del text així corregit podria arribar a no reconèixer-lo com a propi i a retreure al corrector que hom li havia fet dir coses que ell no deia. Penso que, en aquests casos, hom podria aturar-se en la fase d'allò que jo anomenava «nivell II» en la meua *Gramàtica* de 1995: una llengua no prou correcta, sense deixar d'ésser admissible.

2) *Angle objectiu*. El corrector ha de tenir molt en compte el clima dins el qual el text ha estat concebut i redactat. En aquest sentit, la gamma de possibilitats que se li ofereixen van de la necessitat d'assolir una mena de perfecció quasi absoluta a la resignació d'haver d'acceptar solucions imperfectes a sabuda de llur relativa incorrecció. Una cosa és de corregir un discurs acadèmic de l'Institut d'Estudis Catalans i una altra cosa, ben diferent, és de corregir un pregó de festes del barri del Raval (que és on té la seu el mateix Institut). Una darrera precisió. El corrector ha de saber trobar el punt just en l'acompliment de la seva comesa. No ha de voler ésser «més papista que el papa» (o, com sempre s'ha dit, aplicant-ho al seu l'ofici: «no ha d'ésser més *fabrista* que Fabra»). Encara no fa dues hores, mentre llegia l'original d'un treball que serà publicat per l'Institut, m'he aturat davant la frase «paper *colorat*». No seria millor «paper *acolorit*»? m'he demanat. Sens dubte, *acolorit* seria més elegant i assenyalaria un ni-

vell distingit. És, però, incorrecte d'emprar el participi de *colorar*?, m'he tornat a demanar. No ho és, tal com figura al diccionari (i sense cap marca de valoració). Ben mirat, mentre no sigui una falta, val més no ficar-se en aspectes d'estil. El text que es publicarà dirà «paper *colorat*».

Acabaré la meva tasca en aquesta sessió amb el comentari d'un cas concret dins la pràctica de la correcció. És una petita falta de llengua, que requereix, en correspondència, una també petita correcció, la qual al seu torn involucra la funció de traducció (no aliena a la del corrector). És un insignificant toc d'alerta a correctors i a traductors, davant el parany que els pot parar la traducció d'accepcions secundàries (quan aquestes difereixen de la fonamental del mot que es tracta de traduir). Tanmateix, ja se sap: els problemes petits són els que més sovint ens passen desapercebuts, mentre que, si són examinats amb ulls crítics, podem encaminar-los a trobar la solució adequada. Una versió més completa del cas que comento en això que segueix serà la meua modesta contribució a l'homenatge que hom prepara al professor Günther Haensch. No us ha cridat mai l'atenció de llegir, als envasos de llet que hom ven al mercat, la frase «llet *sencera*»? Aquesta frase, la diríem així espontàniament o la repetim només per haver-la-hi llegida? Si una frase com «un pa *sencer*» té sentit i tots la fem servir correntment, pot, la llet, ésser *sencera* en la mesura que ho és el pa? Diríeu que no. Sembla fora de dubte que «llet *sencera*» és una traducció del francès *lait entier*. Els diccionaris de «francès/català» tradueixen el fr. *entier* pels termes catalans *sencer*, *enter*. Davant d'ambdues versions, la nostra reacció instintiva ens fa dir que, per a acompanyar el substantiu *llet*, *enter* és menys inacceptable que *sencer*, i així, de passada, descobrim que la sinonímia entre tots dos adjectius no és absoluta (els exemples del DIEC ens confirmen que, si la sinonímia funciona de *sencer* a *enter*, no sempre funciona en sentit contrari: de *enter* a *sencer*). D'altra banda, mentre donem voltes entorn dels dos adjectius catalans equivalents al fr. *entier*, se'ns acudeix que, en el present camp semàntic, existeix un tercer adjectiu que tampoc no sembla foraster al grup. Es tracta de *pur*, que no debades té el significat d'«exempt de tota mescla» (DIEC, on veiem exemples com «oli *pur* d'oliva», «vi *pur*»). Això ens recorda que, només fa vint-i-cinc o trenta anys, a les granges on hom venia llet a granel, llegíem anunciada «llet *pura* de vaca». Arribem a la conclusió que aquesta era la frase escaient i oportuna. Què ha passat? Que, en iniciar-se l'envasament obligatori de la llet, els nostres comerciants lleters no devien fixar-se solament en les formes tècniques de l'operació (d'acord amb les dels qui s'hi havien anticipat), sinó que, traduint-hi, no pas incorrectament, l'enunciat que hi feia de reclam («lait *entier*»), no repararen que la versió («llet

entera» o «llet *sencera*») potser no s'ajustava prou a la llengua receptora. De fet, encara avui veiem, entre els productes de més d'una empresa làctica, que totes dues versions figuren en un mateix envàs, tot ocupant-hi cares diferents del prisma que aquest constitueix. El cop de gràcia, emperò, devia ésser la constatació que, atès que *entera* i *sencera* eren sinònims, el segon adjectiu feia la impressió d'ésser «més català» que el primer. Per què? Si més no, per tal com *sencer* romanía independent d'un clar paral·lelisme (cat. *enter* = cast. *entero*), que sempre hauria pogut suggerir que hom havia traduït, no del francès, sinó del castellà. Atenció, doncs, correctors!

[Curs de formació avançada per a correctors de textos, 9 octubre 2001]